

DAMME, DE ZWINSTAD.

door RAYM. VANDENBERGHE

In het midden van de XIIe eeuw had de opkomende stad Brugge de scheepvaart naar de zee langs het Oude Zwin, d.w.z. langs Koolkerke tot in de monding van het Zwin te Reigersvliet moeten prijsgeven, omdat deze waterloop, ten gevolge van verzanding en indijking, voor zeeschepen niet meer bruikbaar was.

In het vervolg zou gebruik gemaakt worden van het eigenlijke Zwin, een zee-arm wat meer ten Oosten van het Oude Zwin gelegen, die, vanaf de plaats waar zich Damme bevindt, in de richting van het N.-O. vloeide, om daar, waar het latere Sluis ontstaan is, met een scherpe zwenking naar het westen, in brede uitmonding de Noordzee te bereiken.

Een riviertje, komende van Brugge, mondde uit op vijf km. van deze stad in het Zwin.

Aan de samenloop van deze waterlopen is Damme ontstaan. Kroniekschrijvers verhalen dat de graaf van Vlaanderen Filips van den Elzas in 1168 in een vredesverdrag gesloten met graaf Floris van Holland, bepaalde dat deze duizend dijkwerkers moest zenden naar Vlaanderen om een stelsel van dijken of dammen op te werpen langs het Zwin, ten einde de streek voor overstroming te vrijwaren en bewoonbaar te maken.

Wel is er in 1168 een vredesverdrag gesloten, doch een clause aangaande dijkwerkers bevat het niet.

Een legende wordt hierbij nog te pas gebracht. De dijkwerkers konden op een bepaalde plaats een bres niet dicht krijgen; telkens werd deze opnieuw doorgespoeld. Bijgelovig als ze waren, schoven de werklieden de schuld van hun mislukking op een vreemde hond die reeds verscheidene dagen blaffend en hui-lend rond het werk liep en in welke ze de geest van het kwaad, een soort water-nekker, zagen. Ze gelukten erin het dier te grijpen, het in de bres te werpen en deze te stoppen. Het werk hield stand. "En men heeft bij overleveringhe, dat die leste op-stoppinghe hierdoor genoemd is Hondts-Damme wiens grondsteen den Hondt was, den welcken tot teecken der bevestiginge, die van Damme tot hunne stadts-waepen hebben aengenomen en tot desen dagh nog voeren".

Een stadszegel van 1237 draagt inderdaad als randschrift "+Sigilum de Hondes Damma".

Later werd het stadje "de Dam" genoemd, naam welke in de XIe eeuw vervormd was tot "Damme", waarschijnlijk voortkomende van de uitdrukking "ten Damme varen".

Is de eerste bevolking van Damme een neerzetting geweest van Friese en Zeeuwse dijkwerkers die aan de dam gewerkt hadden — aldus de oude kronieken — en van de graaf de ingedijkte schorren en polders in leen kregen? Eigenaardig is het toch dat de grote klok van O L Vr. Kerk "de Vrieze" genoemd werd.

Is Damme ontstaan aan de indijking van de Reie tot aan het Zwin, bewerkstelligd en bekostigd door de stad Brugge?

Heeft deze stad het ontstaan van de voorhaven Damme in de hand gewerkt? In elk geval, Brugge bouwde, te grote koste, op de samenloop van Reie en Zwin een speie of zeesluis; eigenlijk twee speien: De Grote Speie, een groot gebouw bekroond met vier hoektorentjes, opgericht boven de Reie, waarin een schof of sasdeur door middel van een windas opgewonden of neergelaten werd. De schepen moesten onder de Speie doorvaren en hun masten strijken. Alsook een tweede speie, de Oosterse Speie of Sleecke.

De speien waren en bleven eigendom van de stad Brugge die regelmatig de onderhoudskosten afdroeg. Brugge stelde de Speiholder aan en richtte voor hem het Speihuis op, de oudst overgebleven woning van Damme. Daardoor hield Brugge de sleutel van de voorhaven in handen.

Geen stad heeft wellicht een zo rasse opbloei gekend als Damme. Reeds in 1180 wordt de Dam — en het is de eerste maal dat men deze naam in de nog bewaarde

oorkonden vernoemd vindt — door Filips van den Elzas tot rang van gemeente of vrije stad verheven, en krijgt dezelfde stadsrechten als Brugge.

Te Damme werd de grafelijke tol voor de scheepvaartrechten gevestigd. Deze tolrechten vertegenwoordigden een rijke bron van inkomsten voor de graven van Vlaanderen. Uit de ontvangsten van de grafelijke tol werd na de Slag der Gulden Sporen, aan Pieter de Coninck een jaarlijks pensioen toegekend voor zijn diensten bewezen aan Vlaanderen. Enkel nog één getuigenis te Damme herinnert ons aan de tolboom, doch niemand geeft er acht op. In het portaal der kerk ligt een blauwe zerksteen (XVe e) van Jooris Paelding, tollenaere ons gheduchts here. Deze grafsteen is daar zeer gelegen, vlak nabij de ingangseur, waar alwie de kerk in- of uitgaat hem moet betreden. De ene zijde is reeds zo ver afgesleten dat men het randschrift niet meer kan lezen. Deze geschiedkundige herinnering zou moeten gered worden. Het past, hierop de aandacht te roepen, in een tijdschrift dat zozeer met de bescherming van ons oud patrimonium begaan is.

In de XIIIe eeuw kende Damme de hoogste bloeiperiode. In 1213, bij de inval van de Franse vorst Filips-August, beschrijft dezès kapelaan Willem de Bretoen, met grote bewondering de veelvuldige en waardevolle koopwaren uit alle zeeën te Damme aangebracht.

Het is in deze eeuw dat er in de Dam zonder verpozing gebouwd, opgericht en uitgebreid wordt.

De grootse O. L. Vr. kerk wordt gebouwd rond 1230. In 1240 geven gravin Joanna van Konstantinopel en haar echtgenoot Thomas van Savoyen oorlof om een halle te bouwen, tweemaal zo groot als het huidige stadhuis, doch, buiten de twee zijgevels, in hout opgetrokken. In 1249 verleent Margaretha van Konstantinopel de toelating tot het oprichten van het nog bestaande St.-Jansgasthuis. Dezelfde gravin staat aan de Dam het recht toe om een kraan te bouwen voor het lossen van koopwaren en inzonderheid van wijnen. In 1269 wordt toelating gegeven om het water uit de vijver van Male naar Damme te brengen langs een loden pijp, daar het water van de stad brak was en niet als drinkbaar water te gebruiken. Een voorloper in de middeleeuwen van onze moderne waterleidingen. Nu nog bestaat de Pijpweg, langs waar de waterleiding naar Damme kwam. In 1238 krijgt Damme een eerste vestingsgordel met muren, zeven poorten en vestingsgrachten.

Er wordt een begijnhof opgericht, waarvan, in het kerkportaal, een grafzerkje van een der laatste begijnen, Liisbette Baers, een enig overblijvend aandenken is. Later wordt er nevens het begijnhof een klooster van Reguliere Augustijnerkanunniken gebouwd.

Het Ambacht der Kuipers richt de St. Niklaaskapel op; de Damme Schippers de H. Kruiskapel, waar ze het Mirakuleus Christusbeeld bewaren; de Gilde van de Kruisboogschutters de St. Joriskapel. Buiten de stad komt een Lazarie of leprozenhospitaal.

In het begin van de XIVe eeuw wordt de kerk vergroot door het koor meer naar het Oosten te plaatsen en de zijbeuken te verlengen.

Vreemde kooplieden en lombarden vestigen te Damme hun kantoren.

In 1252 komt een nieuwe waterweg aansluiten bij het Zwin. De Gentenaars verbinden, door middel van een kanaal "de Lieve", hun stad met de Dam en bouwen er aan de uitmonding van de Lieve in het Zwin, de Gentse Speye.

Vlaamse zeevaarders brengen van Frankrijks westkust het Franse Zeerecht "Les rôles d'Oléron" naar de Noordzee mede. Het wordt vertaald en aangepast en krijgt de naam van Zeerecht van Damme.

Een nieuwe tolregeling op het Zwin, welke de Oosterlingen, leden der Duitse Hanze, bekomen van gravin Margaretha in 1253 wordt "Toltarief van Damme" genoemd. Zo verspreidt zich de faam van deze stad, die ook nog een druk bezochte jaarmarkt heeft in de Sinksendagen.

Damme heeft het hoogste punt van bloei bereikt, in de tijd dat Jacob van Maerlant er zijn Rijmbijbel en Spieghel Historiaal schrijft "Portus famosissimus, mirae amplitudinus" schrijft Rigord in "Gesta Philippi Augusti".

In de XIIIe eeuw zijn ook de ander Zwinstadjes ontstaan: Monikerede, Hoeke, Mude en Sluis.

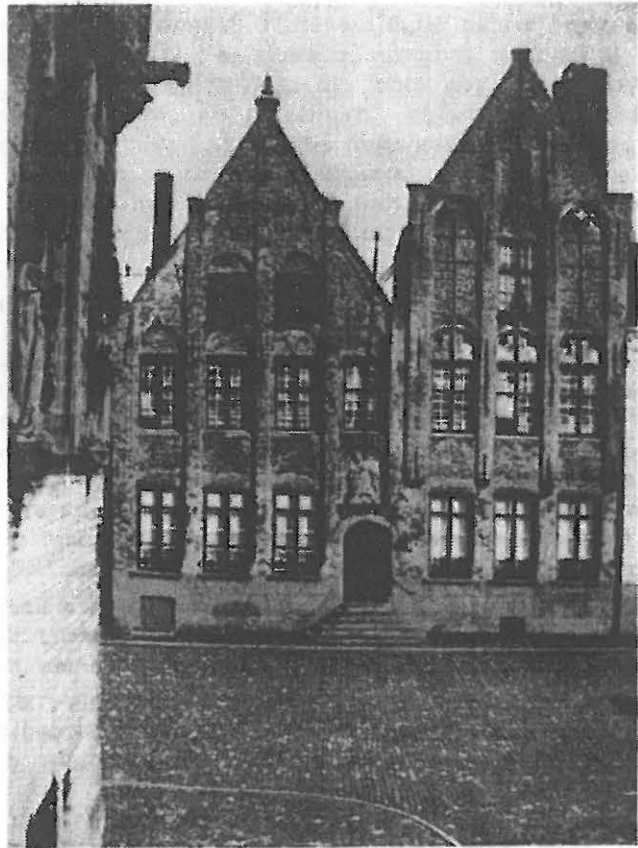
Het stapelrecht van zekere koopwaren, soort monopolie van verkoop en van heruitvoer, was een privilege dat aanleiding gaf tot drukke handelsbedrijvigheid en 't ontstaan van bepaalde nijverheden; een goudmijn welke de steden elkander benijdden. Zo had Monikerede de stapel van de gedroogde vis; Hoeke, de stapel van het hout; Mude, van vee en fruit; Oostburg de zoutstapel; Gent, die van de granen uit Artezië en Picardië.

Damme had de stapel van pek, teer, as, haring in tonnen en wijn. De houtas diende tot het maken van loog voor de was en werd ingevoerd uit de Noorderlanden. Vooral het stapelrecht van wijn en haring was uitermate winstgevend voor Damme. Lodewijk van Nevers, in 1331, verleent aan Damme de stapel van

de wijnen komende van La Rochelle en St. Jean d'Angely, al moest de wijnhandel in de XIIIe eeuw te Damme reeds bloeiend geweest zijn. De stad stelde een vergierder aan om de wijnen de meten. Ze werden er verkocht en verder geëxporteerd. Zo vinden wij onder de voornaamste producten door Gent ingevoerd langs de Lieve: koren voor de Gentse stapel en wijn en haring van de stapel van Damme. Vreemde wijnhandelaars hebben hun kantoren te Damme en huren er kelders om hun wijnen te stapelen. Wij zien namen aan woningen geven in verband met de wijnstapel: Biscayen, Rochelles, St. Jan (d'Angely), 't Schild van Vranckerieke. In 1379 wonen te Damme nog 19 wijscrooders, en onder de 20 makelaars zullen de meesten zich wel met wijnhandel inlaten. Het kuipersambacht was er in verband met de wijn- en haringstapel, met dat van de makelaars, de voornaamste corporatie. Zelfs kregen de Dammenaars de bijnaam van "Damse kuipers".

Blanchart schrijft met recht dat de geschiedenis van het Zwin de geschiedenis is van zijn verdwijning en ondergang. De verzanding van het Zwin bracht teweeg dat de handel geleidelijk dichterbij de zee verlegd werd. Aldus was de achteruitgang van Damme, reeds in de XIVe eeuw, een opkomen voor de stad Sluis.

De rasse opgang van Damme in de XIIe-XIIIe eeuw moet er een speciale bevolking gebracht hebben die leefde van handel, scheepvaart en daarmee verwante takken: schippers, handelaars, makelaars, lombaarden, hosteliers, kuipers; bevolking welke even spoedig verdwijnt als de bestaansmogelijkheden teloorgaan. Het bevolkingscijfer zal derhalve nooit aanzienlijk geweest zijn.

Damme. De Grote Sterre 15^e en 16^e eeuw.

(foto R. Vandenberghe)

Men weet welke hopeloze strijd Brugge gevoerd heeft om de verbinding met de zee te kunnen redden. Tragisch ook is het verkwijnen en vergaan van Damme geweest, van een stad die niet wilde sterven. In 1460 moet ze haar uitgaven aanzienlijk besnoeien "anghesien de grote declinatie van deser stede", waarvan de helft van de woningen onbewoond zijn. En toch wordt in 1464 nog een nieuwe halle met stadhuis gebouwd, half zo groot als de vorige en bekostigd met de taksen op wijn en haring. Er kwamen van Mei 1463 tot December 1464 nog 11.261 vaten wijn en 4.685 last haring in de stapel van Damme.

In de XVIe eeuw, achteruitgang op grote schaal: "vervallen huusen ende plaetsen gheruyneert ligghende". De assysen vinden geen pachters meer, de stadsrekening sluit met telkens groter mali en de stad steekt diep in de schulden. Dan hebben de vorsten medelijden met "onse stede van Damme die de oudste zeestadt es van onse voorseyde lande van Vlaenderen" (Keizer Karel V). Tot dertien maal toe verlenen zij kwijtschelding van te betalen hulpgelden of schenken uitsstel van betaling van renten voor geldlening. Keizer Karel laat er een paardenmarkt houden en Filips II zoutziederijen oprichten om toch wat inkomsten aan de stad te verschaffen. De wijnstapel is overgegaan naar Zeeland en Gent; de stapel van haring naar Sluis. Het recht van mate in 't Zwin, dat Damme bezat, is sinds lang verkocht aan Sluis.

In 1594 verenigt Filips II de drie vervallen Zwinstadjes: Damme, Hoecke en Monikerede onder één zelfde bestuur en magistraat; de fabel van de blinde en de lamme. 't Is het einde van de eens zo geroemde zeestad.

Damme krijgt in 1615 een nieuwe bestemming; de stad wordt van nieuwe versterkingen voorzien en ingeschakeld in het verdedigingstelsel tegen de Verenigde Provinciën; een garnizoenstad en een vesting die ontmanteld wordt in de XVIIIe eeuw.

De stad, die ook in de politieke geschiedenis van Vlaanderen een rol gespeeld heeft, waar Margaretha van Konstantinopel Vlaanderen afstond aan haar zoon, waar de "Brugse Metten" voorbereid werden, Artevelde met de gezanten van Engeland beraadslaagde, Graven van Vlaanderen hun geschillen met de steden bijlegden, het huwelijk van Karel de Stoute plaats vond, is stilaan een landelijk dorp geworden.

Waar zijn te Damme het Zwin, de Reie, de Lieve? Waar de Koornmarkt met haar voorname woonsteden, de Dinsdagmarkt, het Begijnhof, de stadspoorten? Geen spoor blijft ervan over. Wie zou aan dat sprookje van die "ci-devant capitale du commerce du monde" — zoals Warnkoenig schrijft — kunnen geloven ware 't niet dat de bezoeker verrast opziet naar monumenten die in een oude geschiedkundige stad thuis horen. Het stadhuis, tevens halle, opgericht in 1464 in sobere gothische trant, met zijn sierlijk passende verhoudingen, zijn kunstig gebeeldhouwde balksleutels, zijn reusachtig dakgebint, zijn mooie kruisgewelven in de kelders, waar eens zoveel vaten wijn gestapeld werden.

Een indrukwekkende kerk, als een kathedraal, waarvan het oudste deel, een ruïne, een toonbeeld is van vroeg-gothiek, en het deel thans voor de eredienst gebezigd, het oudste voorbeeld van hallekerk in Kust-Vlaanderen. Een statige, karakteristieke toren, zonder spits, die eertijds ook tot lichtbaak diende voor de vaart op 't Zwin.

Een gasthuis, zeven eeuwen oud, met een oudheidskamer waar men zoveel van 't oude Damme aantreft.

Statige en rijzige gevels van oude patriciërswoningen, voornaam en rijk, waarvan de gothische lijnen sierlijk de hoogte inschieten.

Langs de vaart — het Napoleonkanaal — een heerlijk Vlaams landschap met de witte molen en de stemmige St. Christoffelhoeve.

Er hangt over Damme een wonderlijke stilte. En in die atmosfeer van kalme rust houdt Jacob van Maerlant de wacht over de oude stede en staat op zijn voetstuk te denken.... terwijl Thijl nog af en toe door de straten wareert.

Te Damme spreekt het verleden, spreken de oude stenen.